

ارزیابی فقر چند بعدی در جامعه شهری ایران

محسن جلالی*

چکیده

از مهم‌ترین وظایف هر دولتی رفع فقر و محرومیت در جامعه است. ارزیابی و بررسی خط فقر در آمدی و شاخص‌های به‌دست آمده از آن به‌عنوان روش‌هایی متداول و شناخته شده برای کاهش و پایش فقر همواره مورد توجه بوده است. در این زمینه، رویکرد استفاده از فقر چند بعدی می‌تواند به‌عنوان ابزاری مکمل در تحلیل و آنالیز دقیق‌تر فقر مورد توجه قرار گیرد. در این پژوهش، با بهره‌برداری از شیوه مطرح‌شده توسط آلکایر و فوستر تلاش می‌شود شاخص فقر چند بعدی برای جامعه شهری ایران در دوره ۱۳۹۶-۱۳۹۱ محاسبه شود. در این بررسی، برای محاسبه شاخص فقر چند بعدی شش شاخص امکانات زندگی، میزان سواد، ساختمان محل زندگی، تغذیه، اشتغال و بیمه خدمات درمانی در نظر گرفته شده است. به منظور ترسیم تصویری دقیق و شفاف از وضعیت فقر در جامعه این شاخص بر اساس گروه‌های شهری، وضعیت فعالیت شغلی سرپرست خانوار، جنسیت سرپرست خانوار تجزیه شده است. افزون بر این، سهم هر یک از مؤلفه‌ها در شاخص فقر چند بعدی محاسبه و ارتباط بین شاخص محاسبه‌شده و گروه‌های درآمدی مورد ارزیابی قرار گرفته است. بر اساس نتایج به‌دست آمده در این پژوهش، شاخص فقر چند بعدی در دوره زمانی مورد بررسی کاهش داشته است؛ همچنین، با بررسی نتایج تجزیه شاخص در شهرهای کوچک، خانوارهای با سرپرست زن و خانوارهای پرجمعیت میزان فقر بیشتر و در خانوارهایی با وضعیت فعالیت صنعتی میزان فقر کمتری مشاهده شده است. به‌علاوه، این شاخص در طول زمان و در گروه‌های کم‌درآمد افزایش داشته است.

واژگان کلیدی: محرومیت، ماتریس دستاورد، شاخص فقر چند بعدی، روش آلکایر و فوستر.

طبقه‌بندی JEL: I32, D63.

۱. مقدمه

فقر یکی از معضلات و مشکلات جوامع انسانی است که علاوه بر تأثیر منفی در حوزه اقتصاد هر جامعه، پی‌آمدها و اثرات نامطلوب اجتماعی و سیاسی نیز دارد. برای سالیان متمادی ارزیابی و سنجش فقر با تکیه بر میزان درآمد و یا هزینه خانوارها انجام شده که رویکردی متداول و متعارف بوده و محاسبه و ارزیابی آن موضوعی بدیهی و اجتناب ناپذیر است. بر اساس چنین نگرشی بررسی وضعیت فقر در جامعه مستلزم محاسبه یک خط فقر درآمدی است. یکی از نخستین پژوهش‌ها در این زمینه توسط رونتیر^۱ (۱۹۰۱) انجام شده است. بر مبنای این نگرش، فرد فقیر فردی است که توانایی تأمین حداقل ضروریات لازم زندگی را نداشته باشد. به منظور محاسبه خط فقر درآمدی رونتیر حداقل هزینه‌های پولی را که در این خصوص لازم است به همراه هزینه‌های مسکن، پوشاک و لوازم خانه، به عنوان خط فقر در نظر می‌گیرد. در این نگاه، فقر به معنای محرومیت درآمدی تلقی می‌شود، هرچند که درآمد ضرورتاً نمی‌تواند تنها مؤلفه محرومیتی باشد که افراد متحمل می‌شوند. به بیان دیگر، بسیاری از جنبه‌های وضعیت نامساعد افراد فقیر ناشی از نبود امکانات و خدمات اولیه است که در رویکرد پولی قابل طرح نیست؛ در این نگرش نبود رفاه مهم‌تر از کمبود درآمد تلقی می‌شود. در این زمینه سن^۲ (۲۰۰۰) استدلال می‌کند که به موضوع فقر به عنوان محرومیت از قابلیت‌های اساسی نگریسته شده و درآمد ناکافی و توجه صرف به جنبه‌های پولی ملاک تشخیص افراد فقیر قرار نگیرد. در واقع، طرح موضوع قابلیت‌های فردی و اجتماعی زمینه و گستره‌ای را فراهم می‌آورد که در آن می‌توان ابعاد و جنبه‌های دیگری را نیز مورد توجه و مطالعه قرار داده و بر این اساس است که ایده بررسی فقر چند بعدی موضوعیت یافته و قابل طرح است. به عقیده برخی از پژوهشگران شیوه بررسی فقر چند بعدی به عنوان ابزاری مکمل در کنار رویکرد درآمدی فقر می‌تواند زوایای دیگری از فقر را به‌ویژه درباره عوامل غیرمبادله‌ای نمایش دهد. در این خصوص، ذکر این نکته ضروری است که قابلیت‌ها و توانمندی‌ها مفاهیمی نسبی بوده و با توجه به زمان و مکان می‌توانند مصادیق متفاوتی داشته باشند.

1. Rowntree

2. Sen

در این مقوله، آلکایر و فوستر^۱ به طراحی و گسترش روش‌شناسی بررسی فقر چند بعدی اهتمام ورزیده‌اند، شیوه‌ای که در بسیاری از کشورها و سازمان‌های بین‌المللی در حال به‌کارگیری و استفاده است. بر اساس چنین نگرشی، این پژوهش به بررسی شاخص فقر چند بعدی در اقتصاد ایران خواهد پرداخت.

این مقاله در پنج بخش سازماندهی شده است؛ بخش آتی به بررسی تجربیات و مطالعات انجام شده در خصوص بررسی فقر چند بعدی می‌پردازد. در بخش سوم، ادبیات موضوع و روش‌شناسی به‌کار رفته در مقاله ارائه می‌شود. در بخش چهارم نتایج به‌دست آمده در این پژوهش گزارش می‌شود. قابل ذکر است، در این مقاله با محاسبه شاخص فقر چند بعدی در دوره ۱۳۹۶-۱۳۹۱، به منظور شناسایی ریشه‌ها و عوامل مؤثر بر شاخص، نتایج بر اساس گروه‌های شهری، جنسیت سرپرست خانوار، فعالیت شغلی سرپرست خانوار و بعد خانوار تجزیه شده است. افزون بر این، سهم هر یک از مؤلفه‌های فقر چند بعدی در شاخص کل محاسبه و همچنین، ارتباط بین نتایج به‌دست آمده و گروه‌های درآمدی (%۴۰ فقیر، %۴۰ میانی و %۲۰ ثروتمند) مورد توجه قرار گرفته است. سرانجام در بخش پنجم، این مقاله به جمع‌بندی و ارائه توصیه‌های سیاستی خواهد پرداخت.

۲. مروری بر پیشینه پژوهش و تجربیات کاربردی

رویکرد فقر چند بعدی در بسیاری از کشورهای در حال توسعه به کار گرفته شده است. بنیاد توسعه انسانی و فقر آکسفورد (OPHI)^۲ به همراه برنامه توسعه سازمان ملل (UNDP)^۳ رویکرد گسترش و بهبود محاسبه شاخص فقر چند بعدی را در پیش گرفته است. بر اساس گزارش بنیاد توسعه انسانی و فقر آکسفورد (OPHI) این محاسبات در مورد بیش از ۱۰۰ کشور در حال توسعه جهان انجام شده است.^۴ در بررسی این بنیاد محورهای اساسی در تعیین ابعاد فقر در قالب محورهای کلی آموزش، بهداشت و استانداردهای زندگی طبقه‌بندی شده و هر بعد از فقر نیز خود به چند زیر شاخص تقسیم

1. Alkire and Foster

2. Oxford Poverty and Human Development Initiative

3. United Nations Development Program

۴. نتایج محاسبات این بنیاد در آدرس www.ophi.org در دسترس است.

می‌شود؛ همچنین، این رویکرد در بسیاری از کشورها منطبق با ویژگی‌های اقتصادی نیز محاسبه و ارزیابی می‌شود. در بررسی و محاسبه خط فقر اندونزی آکایروفوستر (۲۰۰۸) از هشت مؤلفه هزینه، سلامت، مدرسه، سوخت آشپزخانه، آب آشامیدنی، بهداشت، دفع فاضلاب و دفع زباله‌های جامد استفاده کرده است. این محاسبه برای اقتصاد آمریکا توسط این پژوهشگران با چهار مؤلفه درآمد، بهداشت، بیمه سلامت و مدرسه انجام شده است. آکایر و همکاران (۲۰۱۶) در بررسی وضعیت خط فقر چند بعدی در اقتصاد چین از مؤلفه‌های بیمه سلامت، آموزش مسکن، آب و فاضلاب، انرژی و کالاهای بادوام مصرفی استفاده کرده‌اند. در بررسی فقر چند بعدی در کشور بوتان تیشرینگ^۱ (۲۰۱۲) مطابق با رویه مؤسسه OPHI از سه مؤلفه کلی سلامت، بهداشت و استانداردهای زندگی استفاده و نتایج را بر حسب زیرگروه‌های جمعیتی، جنسیتی و جغرافیایی تجزیه و سهم هر یک از ابعاد فقر را نیز محاسبه کرده است. پرز^۲ و همکاران (۲۰۱۵) در مطالعه وضعیت فقر چند بعدی در کلمبیا تحصیلات، وضعیت کودکان و جوانان، اشتغال، سلامت و استانداردهای زندگی را مبنای بررسی قرار داده‌اند. نتیجه محاسبات این پژوهشگران نشان‌دهنده کاهش فقر چند بعدی در سال‌های ۲۰۰۸، ۲۰۱۰ و ۲۰۱۲ است. سانتوز و ویلاتورا (۲۰۱۸) به بررسی و محاسبه شاخص فقر چند بعدی به شیوه آکایر و فوستر در ۱۷ کشور آمریکای لاتین پرداخته‌اند. در محاسبات انجام شده در این پژوهش از متغیرهای پولی در کنار متغیرهای غیر پولی استفاده شده که می‌توان به‌طور مشخص به اشتغال و بیمه اشاره کرد. بر اساس یافته‌های این پژوهش، میزان فقر در جامعه مورد بررسی در سال ۲۰۱۲ نسبت به سال ۲۰۰۵ کاهش داشته است. در گزارش توسعه انسانی (۲۰۱۲) برنامه توسعه انسانی سازمان ملل در خصوص جمهوری اسلامی ایران استفاده از روش فقر چند بعدی با مؤلفه‌های چندگانه آموزش، سلامت و معیار معاش توصیه شده، هرچند به دلیل نبود داده‌های مرتبط و مورد نیاز، شاخص چند بعدی فقر برای ایران اجرا و محاسبه نشده است. فطرس و قدسی (۱۳۹۳) به بررسی چارچوب نظری روش ارائه شده توسط آکایروفوستر پرداخته‌اند. بر اساس دیدگاه این پژوهشگران، بهره‌برداری از روش شاخص فقر

1. Tshering

2. Perez

چند بعدی رویکردی معتبر و قابل اطمینان در بررسی و مقایسه فقر در سطح جهانی و ملی بوده و استفاده از آن گامی مهم در شناسایی و رفع فقر محسوب می‌شود. در پژوهشی دیگر، فطرس و قدسی (۱۳۹۵) به محاسبه شاخص فقر چند بعدی به روش آلکایر و فوستر در سال‌های ۱۳۶۸-۱۳۹۳ پرداخته و عملکرد برنامه‌های پنج‌ساله توسعه را بر اساس شاخص‌های یادشده ارزیابی کرده‌اند. بر اساس نتایج به‌دست آمده در این دوره، وسعت و نیز میزان فقر چند بعدی در مناطق شهری و روستایی کاهش داشته است. بر این اساس، این پژوهشگران برنامه‌های توسعه اقتصادی را عاملی مؤثر در جهت کاهش فقر چند بعدی ارزیابی کرده‌اند. راغفر و همکاران (۱۳۹۲) به اندازه‌گیری فقر چند بعدی در مناطق ۲۲ گانه شهر تهران پرداخته‌اند. در این پژوهش با استفاده از رویکرد نظریه اطلاعات فقر چند بعدی بر اساس چهار ویژگی درآمد، مسکن، آموزش و آموزش و سلامت عمومی اندازه‌گیری شده است. بر اساس نتایج به دست آمده، منطقه ۱۹ از نظر درآمد، مناطق ۱۹ و ۱۷ از نظر آموزش و مسکن و منطقه ۱۶ از نظر سلامت عمومی فقیرترین مناطق محسوب می‌شوند. افزون بر این، بیشترین نرخ فقر چند بعدی در منطقه ۱۴ و کمترین نرخ در منطقه ۱ مشاهده شده است. در پژوهشی دیگر راغفر و اسفندیارپور (۱۳۹۴) به بررسی فقر چند بعدی در دوره ۱۳۹۲-۱۳۸۸ پرداخته‌اند. بر اساس نتایج به‌دست آمده شاخص‌های فقر چند بعدی تا سال ۱۳۹۱ از روندی کاهشی برخوردار بوده و پس از آن در سال ۱۳۹۲ افزایش داشته است. همچنین، در مناطق روستایی زن سرپرست خانوار و افزایش بعد خانوار احتمال فقیرتر شدن را افزایش می‌دهد. خلج و یوسفی (۱۳۹۳) به پهنه‌بندی میزان و شدت فقر در مناطق شهری و روستایی با استفاده از شیوه ارائه‌شده توسط آلکایر و فوستر و بهره‌برداری از داده‌های سال ۱۳۸۵ پرداخته و سه مؤلفه سلامتی، آموزش و استاندارد زندگی را بررسی کرده‌اند. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد مناطق روستایی در مقایسه با مناطق شهری فقر و محرومیت بالاتری دارند. افزون بر این، فقر در خانوارهای استان‌های جنوب شرقی کشور بیشتر بوده و استان سیستان و بلوچستان بدترین شاخص را دارد. به عقیده این پژوهشگران، استفاده از شیوه بررسی فقر چند بعدی می‌تواند کارکردی مؤثر در جهت شناسایی و رفع فقر و محرومیت داشته باشد. یوسفی و همکاران (۱۳۹۴) به شناسایی عوامل مؤثر بر فقر چند بعدی در خانوارهای روستایی پرداخته‌اند. این پژوهش با

بهره‌برداری از آمار سرشماری سال ۱۳۸۵ و رگرسیون لجستیک نشان می‌دهد سواد، جنسیت، وضع زناشویی، شغل و سن سرپرست خانوار، منبع تأمین آب آشامیدنی، نحوه دفع فاضلاب، تملک واحد مسکونی، تعداد فرزندان، بار تکفل، تعداد افراد باسواد خانوار، موقعیت جغرافیایی و نوع تابعیت خانوار تأثیر معناداری بر فقر خانوارهای روستایی دارند. معاونت اجتماعی وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی با همکاری سازمان بهزیستی (۱۳۹۳) در ترجمه گزارشی از یونیسف به ارائه شیوه مناسب در تحلیل وضعیت فقر در کودکان پرداخته است. بر اساس این گزارش، تکیه بر رویکرد پولی به منظور سنجش و ارزیابی فقر کودکان روش مناسبی ارزیابی نمی‌شود و برای این منظور شاخص چند بعدی فقر ابزار مناسبی ارائه می‌کند. برای این منظور، شش فاکتور تغذیه، آب، بهداشت، سلامت، مسکن و اطلاعات مورد توجه قرار گرفته است. موسوی و همکاران (۱۳۹۵) با استفاده از رویکرد فقر چند بعدی به ارزیابی وضعیت فقر در کودکان پرداخته‌اند. این بررسی در سال ۱۳۹۰ و در شهر تهران با داده‌های طرح سنجش عدالت اجرا شده است. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که ۷۹ درصد کودکان در یکی از ابعاد شش گانه فقر محروم تلقی می‌شوند. سالم و همکاران (۱۳۹۶) در گزارش تهیه‌شده در دفتر مطالعات اقتصادی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی ایران با استفاده از روش آلکایر و فوستر به بررسی شاخص فقر چند بعدی در دوره ۱۳۹۳-۱۳۷۰ پرداخته‌اند. بر اساس نتایج این گزارش، شاخص فقر چند بعدی در این دوره در مناطق روستایی روندی کاهشی داشته، اما در منطق شهری در برخی موارد با نوساناتی همراه بوده که علت اصلی آن تورم‌های بالا و رکود دانسته شده است.

این پژوهش با استفاده از شیوه ارائه‌شده توسط آلکایر و فوستر به بررسی شاخص فقر چند بعدی در جامعه شهری ایران می‌پردازد. در این خصوص، به‌طور کلی دو رویکرد مشاهده می‌شود؛ در رویکرد نخست، با استفاده از مؤلفه‌های ارائه شده در سطح بین‌المللی ابعاد و مؤلفه‌های فقر تبیین و تصریح شده و در رویکرد دوم، این مؤلفه‌ها در سطح ملی و با ملاحظه متغیرهای مهم جامعه مشخص می‌شوند. در بیشتر پژوهش‌های انجام شده در ایران مؤلفه‌های بین‌المللی مورد توجه و استفاده بوده و بر این اساس شاخص‌هایی ارزشمند که قابلیت مقایسه بین‌المللی دارند، محاسبه شده است. هدف این

پژوهش، مطالعه و تبیین فقر چند بعدی با رویکرد دستیابی به شاخص‌های فقر چند بعدی در سطح ملی است. افزون بر این، از متغیرهای اقتصادی و پولی استفاده شده و نتایج بر حسب متغیرهای اقتصادی و اجتماعی خانوارها تجزیه شده است.

۳. ادبیات موضوع

فقر موضوعی با اهمیت و پیچیده بوده و از جنبه‌های مختلف قابل بررسی و ارزیابی است. همان‌طور که پیشتر نیز به آن پرداخته‌شد، یکی از رویکردهای اساسی در بررسی فقر ارزیابی آن با تکیه بر میزان درآمد و یا هزینه است. بر اساس این نگرش، خط فقر مبتنی بر درآمد محاسبه‌شده و با شاخص‌هایی کمی ارزیابی می‌شود. شاخص درصد افراد فقیر جامعه به‌صورت بیان نسبتی از افراد زیر خط فقر به کل افراد جامعه از جمله نماگرهای کلیدی در این زمینه به‌شمار می‌آید که به‌صورت زیر تعریف می‌شود:

$$H = \frac{q(x_i, Z)}{n(x)} \quad (1)$$

این شاخص که در واقع، تقسیم افراد زیر خط فقر $q(x; Z)$ بر افراد کل جامعه $n(x)$ است، به دلیل سادگی در محاسبات و سهولت در تفسیر استفاده گسترده‌ای دارد. شاخص دیگری که به‌طور گسترده‌ای در مطالعات نظری و تجربی استفاده می‌شود، خانواده شاخص‌های $FGT(\alpha)$ است که توسط سه پژوهشگر فوستر، گریر و توربک در سال ۱۹۸۴ پیشنهاد شده است. این شاخص به‌صورت زیر تعریف می‌شود:^۱

$$FGT(\alpha) = \int_0^z \left(\frac{z-x}{z}\right)^\alpha f(x) dx \quad (2)$$

که در آن، α به عنوان ملاکی برای تعیین درجه گریز از فقر محسوب می‌شود. بر این اساس، مقدار بزرگتر α حاکی از تأکید و یا اهمیت بیشتر وضعیت دامنه فقیرتر توزیع است. در مطالعات تجربی مقادیر α معمولاً به ازای $\alpha=0$ ، $\alpha=1$ و $\alpha=2$ در نظر گرفته می‌شود که به ترتیب برابر با درصد افراد فقیر (P_0) ، شکاف فقر (P_1) و شدت فقر (P_2) است. در مقوله بررسی شاخص‌های کمی فقر شاخص

۱. رجوع شود به: Foster, Greer, Thorbecke. (1984)

فقر $CHU(\beta)$ نیز از شاخص‌های سنجش فقر بوده که توسط کلارک، همینگ و اولف به صورت زیر پیشنهاد شده است:^۱

$$CHU(\beta) = 1 - \left(\frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \left(\frac{x_i}{z} \right)^\beta \right)^{\frac{1}{\beta}} \quad \beta \leq 1 \quad (۳)$$

در حالت خاص و به ازای $\beta=0$ این شاخص برابر با شاخص فقر وات است. این شاخص به صورت زیر ارائه شده است:^۲

$$W = \int_0^z \left(\frac{x}{z} \right) f(x) dx \quad (۴)$$

از شاخص‌های دیگر در محاسبه میزان فقر، شاخص SST است. این شاخص در واقع، مبتنی بر اصلاحات انجام شده توسط پژوهشگرانی مانند شروکز^۳ و تون^۴ بر روی شاخص فقر سن^۵ است. این شاخص در حالت کلی به صورت زیر تعریف می‌شود:^۶

$$SST = H \cdot I(1 + \hat{G}^p) \quad (۵)$$

که در آن، \hat{G}^p شاخص ضریب جینی بر روی شکاف فقر جامعه بوده و $I = \frac{1}{q} \sum_{i=1}^q \left(\frac{x_i - z}{z} \right)$ شاخص شکاف فقر است که تنها در دامنه افراد زیر خط فقر محاسبه می‌شود. رهیافتی دیگر در این مقوله، رویکرد رتبه‌ای فقر است که توسط پژوهشگران این حوزه از علم اقتصاد معرفی و بسط داده شده است. در این نگرش، فقر با استفاده از توابع توزیع آماری مورد ارزیابی و قضاوت قرار گرفته و بر اساس آن، جوامع مختلف از منظر میزان فقر رتبه بندی و ارزیابی می‌شوند.

همان‌طور که بیان شد، بسط و گسترش ایده فقر چند بعدی در تحلیل و پایش فقر از جمله موضوع‌هایی است که در سال‌های اخیر مورد توجه قرار گرفته است. ریشه این نگرش در نظریات سن قرار داشته و بر اساس نظریه "قابلیت‌ها" استوار است. به عقیده برخی از پژوهشگران شیوه بررسی فقر

۱. رجوع شود به: Clark, Hemming. Ulph. (1981).

2. Watts. (1968).

3. Shorroks

4. Thon

5. Sen

۶. رجوع شود به: Xu. (2000).

چند بعدی به عنوان ابزاری مکمل در کنار رویکرد درآمدی فقر می‌تواند زوایای دیگری از فقر به‌ویژه درباره عوامل غیرمبادله‌ای را نمایش دهد. بررسی فقر از این منظر لزوم بررسی جنبه‌های دیگری از محرومیت در زمینه‌هایی مانند اشتغال، بهداشت، آموزش و نظایر آن را ضروری می‌سازد. بر این اساس، راهکار مؤثر به منظور رفع فقر اعمال سیاست‌ها و تهیه بسته‌هایی است که به‌طور مستقیم مؤلفه‌هایی مشخص از محرومیت را برطرف می‌سازد. توجه به این رویکرد لزوم بررسی فقر از ابعاد مختلف را مطرح می‌نماید. به بیان دیگر، تکیه بر تحلیل‌های فقر تنها بر اساس درآمد موجب درک و شناختی ناقص از وضعیت افراد فقیر می‌شود، بنابراین، تدوین سیاست‌های فقرزدایی بر این مبنا نمی‌تواند اثربخشی کامل و جامعی در رفع فقر و محرومیت داشته باشد. بدیهی است که نبود درآمد می‌تواند عاملی مهم در بروز فقر و محرومیت تلقی شود. به منظور ارائه شاخص فقر چند بعدی در قالب یک نماگر عددی تلاش‌های گسترده‌ای انجام شده است. از جمله این بررسی‌ها و مطالعات خانواده شاخص‌های بورگوینگون و چاکراواری (۲۰۰۳)^۱ است که به‌صورت زیر ارائه شده است:

$$BC_{\theta, \beta} = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \left[\sum_{j=1}^k w_j g_{ij}^{\theta} \right]^{\beta / \theta} \quad (۶)$$

که در این رابطه، $g_{ij} = \max \left[0, 1 - \frac{y_{ij}}{z_j} \right]$ است. شاخص دیگری که در این زمینه مطرح شده و به‌طور گسترده توسط کشورها و پژوهشگران مورد استفاده قرار می‌گیرد، شاخص آلكاير و فوستر است که در ادامه به تشریح و بیان آن می‌پردازیم. به منظور بررسی و محاسبه شاخص فقر چند بعدی که به اختصار آن را با نماد MPI^2 نشان می‌دهیم، فرض کنیم در برشی مشخص از زمان n فرد در جامعه با d فاکتور رفاهی وجود داشته باشند، به طوری که $i=1, 2, \dots, n$ و $j=1, 2, \dots, d$ باشد. بر این اساس، این اطلاعات در قالب ماتریس دستاورد^۳ با ابعاد $n*d$ خلاصه می‌شود، به طوری که هر سطر ماتریس نشان‌دهنده افراد جامعه و هر ستون، فاکتورهای رفاهی باشد. در روش‌شناسی بررسی فقر چند بعدی یک فرد در دو مرحله فردی فقیر محسوب می‌شود؛ در گام اول، وضعیت دسترسی هر فرد به مؤلفه‌ها و

1. Bourguignon-Chakravarty
2. Multidimensional Poverty Index
3. Achievement Matrix

فاکتورهای رفاهی سنجیده شده و در صورت نبود دسترسی، فردی محروم تعریف می‌شود. به بیان دیگر، محرومیت یک فرد نسبت به مؤلفه یا فاکتور رفاهی Z_j برحسب آستانه Z_j سنجیده می‌شود. بر اساس این رویکرد، فرد i برحسب فاکتور رفاهی Z_j فردی محروم تلقی می‌شود، چنانچه $x_{ij} < Z_j$ باشد. در اینجا وضعیت هر فرد در هر بعد رفاهی را با نماد g_{ij} نشان داده، چنانچه فرد i م برحسب فاکتور یا مؤلفه رفاهی Z_j محروم تلقی شود، $g_{ij} = 1$ و در غیر این صورت $g_{ij} = 0$ در نظر گرفته می‌شود. در گام دوم در تعیین افراد فقیر جامعه، مجموعه موارد محرومیت هر فرد بررسی و محاسبه می‌شود. بر این اساس، متغیر C_i به صورت زیر تعریف می‌شود:

$$C_i = \sum_{j=1}^d w_j g_{ij} \quad (7)$$

که در آن، w_j وزن منتسب به فاکتور رفاهی Z_j بوده و بدیهی بوده که $\sum_{i=1}^d w_j = 1$ است. در این گام با تعریف آستانه k فرد i م با توجه به این ملاک آستانه فردی فقیر محسوب می‌شود، چنانچه $C_i \geq k$ باشد. در نهایت پس از تعریف برداری از افراد فقیر، شاخص MPI به صورت زیر تعریف می‌شود:

$$MPI = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n C_i(k) \quad (8)$$

در این رابطه، چنانچه $C_i(k) \geq k$ باشد، $C_i(k) = C_i$ و در غیر این صورت $C_i(k) = 0$ است. گفتنی است که این ویژگی برگرفته از تأمین اصل تمرکز^۱ در شاخص MPI است. بر اساس اصل تمرکز، این شاخص فقط بر اساس اطلاعات افراد فقیر ساخته می‌شود و اطلاعات افراد غیر فقیر در مقدار این شاخص بی‌تأثیر است. در تعیین مقادیر آستانه دو مقدار حدی به شرح زیر قابل تصریح است:

الف) در حالت حدی $k=1$ که از آن به رویکرد اجماع^۲ نیز می‌توان نام برد، هر فرد به‌ازای مشاهده یک بعد از موارد محرومیت به عنوان فردی فقیر تلقی می‌شود. بر این اساس، شناسایی افراد فقیرتر جامعه به‌ویژه در هنگامی که مؤلفه‌های رفاهی تعریف‌شده زیاد باشند، دشوار است.

ب) در حالت حدی دیگر، $k=d$ فرض می‌شود. در این رویکرد که از آن به عنوان فصل مشترک^۱ نیز یاد می‌شود، یک فرد در صورتی فقیر محسوب می‌شود که در تمامی مؤلفه‌های تعریف شده در بررسی فقر چند بعدی محروم باشد، بنابراین، بسیاری از افراد محروم جامعه به عنوان فردی فقیر محسوب نمی‌شوند. در عمل، تعیین آستانه k بین دو مقدار حدی قابل بیان و تفسیر است. همان‌طور که بیان شد، شاخص فقر چند بعدی ابزاری مفید و ارزشمندی را فراهم می‌کند که با ملاحظه و استفاده از آن می‌توان درک صحیح‌تری از ریشه‌ها و عوامل ایجادکننده فقر داشت. استفاده از این رویکرد می‌تواند به عنوان مکملی در کنار بررسی خط فقر درآمدی و روش‌های ارزیابی مبتنی بر آن مورد توجه قرار گیرد. در ادامه به تبیین برخی از ویژگی‌های مطلوب شاخص MPI می‌پردازیم:

الف) شاخص MPI برحسب حاصل ضرب دو فاکتور قابل بیان است؛ نخستین فاکتور، بیان سهم یا درصد جمعیتی است که مبتنی بر تعریف ارائه شده در فقر چند بعدی محروم محسوب می‌شوند. به بیان دیگر، این جزء به درصد افراد فقیر بر اساس آموزه‌های فقر چند بعدی اشاره می‌کند؛ فاکتور دوم، متوسط و یا معدل محرومیت در دامنه فقیر افراد جامعه است. بنابراین، شاخص MPI به صورت زیر تعریف می‌شود:

$$MPI = \frac{q}{n} \times \frac{1}{q} \sum_{i=1}^n c_i(k) = H \times A \quad (9)$$

در این رابطه، q تعداد افراد فقیر در جامعه و $A = \frac{\sum_{i=1}^n c_i(k)}{q}$ برابر شدت فقر بوده و در واقع نشانگر متوسط محرومیتی است که افراد فقیر متحمل می‌شوند. این ویژگی در شناسایی تغییرات (کاهش/افزایش) که ناشی از تغییرات H و یا A باشد، می‌تواند به کار گرفته شود.

(ب) تجزیه‌پذیری شاخص MPI بر حسب گروه‌های جمعیتی از جمله صفات مطلوب این شاخص محسوب می‌شود. بر این اساس و با فرض وجود m زیرگروه شاخص MPI به صورت زیر قابل بازنویسی است:

$$MPI = \sum_{l=1}^m \frac{n^l}{n} MPI_0(x^l) \quad (10)$$

با استفاده از این ویژگی می‌توان به شناسایی رفتار و تأثیر زیرگروه‌های جمعیتی بر شاخص فقر MPI پی برد.

(ج) ویژگی مطلوب دیگر، شاخص MPI شناسایی سهم و میزان تأثیرگذاری هر یک از مؤلفه‌های رفاهی بر فقر است. برای این منظور، شاخص MPI را به صورت زیر بازنویسی می‌کنیم:

$$A = \frac{MPI}{H} = \sum_{j=1}^d w_j h_j^p \quad (11)$$

که در این رابطه، درصد افراد فقیر مرتبط با مؤلفه j ام بوده و سهم مؤلفه j ام در شاخص فقر MPI به صورت زیر بیان می‌شود:

$$\varphi_j = w_j \frac{h_j^q}{A} \quad (12)$$

۴. نتایج بررسی در اقتصاد ایران

در این بخش به بررسی نتایج به‌دست آمده برای جامعه شهری ایران در دوره ۱۳۹۶-۱۳۹۱ می‌پردازیم. در این بررسی، شش مؤلفه و یا شاخص با ضریب اهمیت یکسان برای اندازه‌گیری و تعیین مقادیر آستانه محرومیت در نظر گرفته شده که به شرح جدول زیر است:

جدول ۱. مؤلفه‌های انتخاب شده در آستانه محرومیت

بُعد	آستانه محرومیت
امکانات زندگی	عدم دسترسی خانوار به وسیله نقلیه موتوری، تلویزیون، یخچال و ماشین لباسشویی
میزان سواد	وجود بزرگسالان بی‌سواد و یا کم سواد در خانواده و کودکان بی‌سواد و کم سواد که در سن مدرسه قرار دارند.
ساختمان محل زندگی	ساختمان خشتی و گلی، تیرچوبی و نیز سطح زیربنای سرانه کمتر از شانزده متر برای هر خانوار
تغذیه	وجود سوء تغذیه در خانواده (کمتر از ۲۰۰۰ کالری)
اشتغال	عدم اشتغال فرد سرپرست خانوار
بیمه خدمات درمانی	نبود دسترسی به بیمه خدمات درمانی

داده‌های استفاده‌شده در این مطالعه برگرفته از داده‌های بررسی بودجه خانوار بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران در دوره ۱۳۹۶-۱۳۹۱ است. در ادامه شاخص فقر چند بعدی، با توجه به مؤلفه‌های تعریف شده در بالا و بهره‌برداری از روش‌شناسی مطرح‌شده در بخش سوم محاسبه و بررسی خواهد شد. بر این اساس، یافته‌های به دست آمده در جدول ۲، ارائه شده است.

جدول ۲. شاخص فقر چند بعدی در جامعه شهری ایران

سال	k=۲			k=۳			k=۴			k=۵		
	MPI	A	H	MPI	A	H	MPI	A	H	MPI	A	H
۱۳۹۱	۰/۱۸۴۰	۰/۴۳۸۳	۰/۴۱۹۹	۰/۱۰۷۵	۰/۵۶۵۳	۰/۱۹۰۱	۰/۰۴۳۰	۰/۷۰۲۷	۰/۰۶۱۲	۰/۰۱۲۴	۰/۸۴۴۴	۰/۰۱۰۵
۱۳۹۲	۰/۱۷۹۸	۰/۴۴۰۸	۰/۴۰۷۸	۰/۱۰۵۹	۰/۵۶۸۵	۰/۱۸۶۳	۰/۰۴۳۹	۰/۷۰۴۹	۰/۰۶۲۳	۰/۰۱۳۱	۰/۸۴۸۹	۰/۰۱۱۱
۱۳۹۳	۰/۱۷۵۸	۰/۴۳۹۵	۰/۳۹۹۹	۰/۱۰۲۸	۰/۵۶۷۶	۰/۱۸۱۲	۰/۰۴۲۲	۰/۷۰۳۹	۰/۰۶۰۰	۰/۰۱۲۵	۰/۸۴۶۰	۰/۰۱۰۶
۱۳۹۴	۰/۱۷۸۷	۰/۴۳۸۲	۰/۴۰۷۸	۰/۱۰۳۴	۰/۵۶۸۵	۰/۱۸۱۸	۰/۰۴۲۳	۰/۷۰۹۱	۰/۰۵۹۶	۰/۰۱۴۱	۰/۸۴۵۴	۰/۰۱۱۹
۱۳۹۵	۰/۱۶۶۰	۰/۴۳۴۴	۰/۳۸۲۱	۰/۰۹۳۶	۰/۵۶۷۷	۰/۱۶۴۸	۰/۰۳۸۳	۰/۷۰۵۵	۰/۰۵۴۳	۰/۰۱۲۰	۰/۸۴۲۹	۰/۰۱۰۱
۱۳۹۶	۰/۱۶۵۹	۰/۴۳۶۹	۰/۳۷۹۸	۰/۰۹۴۶	۰/۵۷۰۷	۰/۱۶۵۷	۰/۰۴۰۱	۰/۷۰۶۲	۰/۰۵۶۸	۰/۰۱۲۶	۰/۸۴۴۴	۰/۰۱۰۶

مأخذ: یافته‌های این پژوهش.

همان‌طور که در بخش پیشین نیز به آن پرداخته شد، شاخص فقر چند بعدی دارای ویژگی مطلوب تجزیه‌پذیری است. در ادامه به تجزیه شاخص MPI بر حسب گروه‌های شهری، جنسیت سرپرست خانوار، فعالیت شغلی سرپرست خانوار و بعد خانوار می‌پردازیم. در جدول ۳، نتایج تجزیه شاخص MPI بر حسب گروه‌های سه‌گانه شهرهای بزرگ، شهرهای متوسط و شهرهای کوچک برای هر پارامتر k ارائه شده است.

جدول ۳. تجزیه شاخص فقر چند بعدی براساس گروه‌های شهری

سال	k=۲			k=۳			k=۴			k=۵	
	شهرهای بزرگ	شهرهای متوسط	شهرهای کوچک	شهرهای بزرگ	شهرهای متوسط	شهرهای کوچک	شهرهای بزرگ	شهرهای متوسط	شهرهای کوچک	شهرهای متوسط	شهرهای کوچک
۱۳۹۱	۰/۱۸۲	۰/۱۷۷	۰/۲۰۹	۰/۱۰۴	۰/۱۰۴	۰/۱۳۰	۰/۰۴۲	۰/۰۴۱	۰/۰۵۴	۰/۰۱۱	۰/۰۱۳
۱۳۹۲	۰/۱۷۶	۰/۱۸۰	۰/۱۹۴	۰/۱۰۲	۰/۱۰۶	۰/۱۲۰	۰/۰۴۴	۰/۰۴۵	۰/۰۴۲	۰/۰۱۱	۰/۰۱۰
۱۳۹۳	۰/۱۷۴	۰/۱۷۰	۰/۱۹۴	۰/۱۰۰	۰/۱۰۰	۰/۱۱۷	۰/۰۴۱	۰/۰۴۱	۰/۰۵۱	۰/۰۱۱	۰/۰۱۱
۱۳۹۴	۰/۱۶۸	۰/۱۹۰	۰/۱۹۷	۰/۰۹۵	۰/۱۱۹	۰/۱۱۹	۰/۰۳۸	۰/۰۴۸	۰/۰۴۶	۰/۰۱۰	۰/۰۱۲
۱۳۹۵	۰/۱۶۰	۰/۱۷۲	۰/۱۸۲	۰/۰۸۹	۰/۰۹۸	۰/۱۰۶	۰/۰۳۶	۰/۰۴۱	۰/۰۴۳	۰/۰۱۰	۰/۰۱۰
۱۳۹۶	۰/۱۵۸	۰/۱۷۱	۰/۱۸۶	۰/۰۸۹	۰/۰۹۸	۰/۱۱۰	۰/۰۴۷	۰/۰۴۴	۰/۰۴۷	۰/۰۱۱	۰/۰۱۰

مأخذ: یافته‌های این پژوهش.

بر اساس نتایج این جدول مشاهده می‌شود اعداد شاخص فقر چند بعدی در شهرهای کوچک بیشتر بوده، بنابراین، می‌توان انتظار داشت درجه فقر و محرومیت بیشتری در شهرهای کوچک مشاهده شود.

یافته‌های این بررسی با ملاحظه جنسیت سرپرست خانوار به عنوان ملاک تجزیه شاخص فقر چند بعدی در جدول ۴، ارائه شده است.

جدول ۴. تجزیه شاخص فقر چند بعدی بر اساس جنسیت سرپرست خانوار

سال	k=۲		k=۳		k=۴		k=۵	
	مرد	زن	مرد	زن	مرد	زن	مرد	زن
۱۳۹۱	۰/۱۶۱	۰/۳۳۸	۰/۰۸۷	۰/۲۴۲	۰/۰۳۰	۰/۱۲۷	۰/۰۰۶	۰/۰۴۱
۱۳۹۲	۰/۱۵۷	۰/۳۳۸	۰/۰۸۵۶	۰/۲۴۶	۰/۰۳۱	۰/۱۳۱	۰/۰۰۵۶	۰/۰۴۹
۱۳۹۳	۰/۱۵۱	۰/۳۳۷	۰/۰۸۳	۰/۲۳۵	۰/۰۲۹	۰/۱۳۳	۰/۰۰۴	۰/۰۵۳
۱۳۹۴	۰/۱۵۴	۰/۳۳۹	۰/۰۸۲	۰/۲۴۱	۰/۰۲۹	۰/۱۳۰	۰/۰۰۶	۰/۰۵۴
۱۳۹۵	۰/۱۴۳	۰/۳۰۵	۰/۰۷۵	۰/۲۰۷	۰/۰۲۸	۰/۱۰۴	۰/۰۰۶	۰/۰۳۴
۱۳۹۶	۰/۱۴۰	۰/۳۱۶	۰/۰۷۴	۰/۲۱۷	۰/۰۲۷	۰/۱۱۶	۰/۰۰۵	۰/۰۴۲

مأخذ: یافته‌های این پژوهش.

همان‌طور که ملاحظه می‌شود، درجه فقر و محرومیت بالاتری در میان خانوارهایی که سرپرست آنها زن است، وجود دارد. در جدول ۵، تجزیه شاخص MPI بر حسب نوع فعالیت شغلی

سرپرست خانوار با استفاده از طبقه‌بندی ISIC^۱ در سه رسته کشاورزی، صنعت و خدمات ارائه شده‌است.

جدول ۵. تجزیه شاخص فقر چند بعدی براساس فعالیت شغلی

سال	k=۲			k=۳			k=۴		
	کشاورزی	صنعت	خدمات	کشاورزی	صنعت	خدمات	کشاورزی	صنعت	خدمات
۱۳۹۱	۰/۲۰۰	۰/۱۱۲	۰/۱۵۴	۰/۱۲۷	۰/۰۴۵	۰/۰۸۰	۰/۰۳۱	۰/۰۰۸	۰/۰۲۳
۱۳۹۲	۰/۱۸۶	۰/۱۱۸	۰/۱۴۸	۰/۱۱۴	۰/۰۵۲	۰/۰۷۴	۰/۰۳۲	۰/۰۱۳	۰/۰۲۳
۱۳۹۳	۰/۲۰۲	۰/۱۱۵	۰/۱۴۴	۰/۱۲۶	۰/۰۵۱	۰/۰۷۴	۰/۰۳۴	۰/۰۱۴	۰/۰۲۱
۱۳۹۴	۰/۲۰۰	۰/۱۲۸	۰/۱۴۵	۰/۱۲۱	۰/۰۵۳	۰/۰۷۲	۰/۰۳۴	۰/۰۱۳	۰/۰۲۱
۱۳۹۵	۰/۱۹۸	۰/۱۰۸	۰/۱۳۷	۰/۱۱۷	۰/۰۴۸	۰/۰۶۶	۰/۰۴۰	۰/۰۱۳	۰/۰۲۰
۱۳۹۶	۰/۱۸۷	۰/۱۰۳	۰/۱۳۷	۰/۱۱۰	۰/۰۴۸	۰/۰۶۷	۰/۰۲۵	۰/۰۰۹	۰/۰۲۰

مأخذ: یافته‌های این پژوهش.

همان‌طور که مشاهده می‌شود، فعالیت شغلی کشاورزی بالاترین و فعالیت شغلی صنعتی کمترین شاخص‌های فقر را در این دوره دارند.

در جدول ۶، بعد خانوار مورد توجه قرار گرفته و خانوارها به سه گروه کمتر از چهار نفر، بین چهار نفر تا شش نفر (گروه خانوارهای متوسط) و بیشتر از شش نفر (گروه خانوارهای پر جمعیت) طبقه‌بندی شده است.

جدول ۶. تجزیه شاخص فقر چند بعدی براساس بعد خانوار

سال	k=۲			k=۳			k=۴		
	کم جمعیت	متوسط	پر جمعیت	کم جمعیت	متوسط	پر جمعیت	کم جمعیت	متوسط	پر جمعیت
۱۳۹۱	۰/۱۷۴	۰/۲۰۴	۰/۳۵۰	۰/۰۹۸	۰/۱۲۶	۰/۲۷۳	۰/۰۳۹	۰/۰۴۹	۰/۱۴۰
۱۳۹۲	۰/۱۶۹	۰/۲۰۰	۰/۳۶۷	۰/۰۹۷	۰/۱۲۲	۰/۲۷۵	۰/۰۳۹	۰/۰۵۲	۰/۱۴۶
۱۳۹۳	۰/۱۶۷	۰/۱۹۱	۰/۳۵۱	۰/۰۹۵	۰/۱۱۶	۰/۲۶۷	۰/۰۳۹	۰/۰۴۶	۰/۱۲۹
۱۳۹۴	۰/۱۷۳	۰/۱۹۲	۰/۳۲۳	۰/۰۹۸	۰/۱۱۵	۰/۲۴۱	۰/۰۳۹	۰/۰۴۸	۰/۱۳۰
۱۳۹۵	۰/۱۵۸	۰/۱۹۰	۰/۳۵۹	۰/۰۸۶۱	۰/۱۱۴	۰/۲۹۵	۰/۰۳۴	۰/۰۵۲	۰/۱۶۰
۱۳۹۶	۰/۱۵۸	۰/۱۸۹	۰/۳۹۷	۰/۰۸۷۴	۰/۱۱۵	۰/۳۱۹	۰/۰۲۵۷	۰/۰۵۱	۰/۴۰۰

مأخذ: یافته‌های این پژوهش.

بر اساس نتایج به‌دست آمده، در خانوارهای پرجمعیت شاخص‌های فقر به نسبت مشهودی بالاتر هستند. ارتباط بین نتایج بررسی شاخص فقر چند بعدی و مشاهدات مربوط به وضعیت درآمدی خانوارها در جدول ۷، گزارش شده است.

جدول ۷. ارتباط بین وضعیت درآمدی خانوارها و شاخص فقر چند بعدی

k=۵		k=۴		k=۳			k=۲			سال
%۴۰ میانی	%۴۰ فقیر	%۴۰ میانی	%۴۰ فقیر	%۲۰ ثروتمند	%۴۰ میانی	%۴۰ فقیر	%۲۰ ثروتمند	%۴۰ میانی	%۴۰ فقیر	
۰/۱۵	۰/۸۵	۰/۱۸	۰/۸۱	۰/۰۳	۰/۲۳	۰/۷۳	۰/۰۷	۰/۲۹	۰/۶۴	۱۳۹۱
۰/۰۹	۰/۹۱	۰/۱۶	۰/۸۳	۰/۰۳	۰/۲۲	۰/۷۵	۰/۰۶	۰/۲۸	۰/۶۵	۱۳۹۲
۰/۰۷	۰/۹۳	۰/۱۶	۰/۸۴	۰/۰۳	۰/۲۱	۰/۷۶	۰/۰۶	۰/۲۷	۰/۶۷	۱۳۹۳
۰/۰۷	۰/۹۳	۰/۱۴	۰/۸۶	۰/۰۳	۰/۲۰	۰/۷۷	۰/۰۵	۰/۲۷	۰/۶۸	۱۳۹۴
۰/۰۷	۰/۹۳	۰/۱۲	۰/۸۷	۰/۰۳	۰/۱۸	۰/۷۹	۰/۰۵	۰/۲۶	۰/۶۹	۱۳۹۵
۰/۰۶	۰/۹۴	۰/۱۳	۰/۸۷	۰/۰۳	۰/۱۸	۰/۷۹	۰/۰۵	۰/۲۵	۰/۶۹	۱۳۹۶

مأخذ: یافته‌های این پژوهش.

بررسی این یافته‌های نشان می‌دهد که همپوشانی قابل توجهی میان نتایج بررسی فقر چند بعدی و رویکرد مبتنی بر فقر درآمدی برقرار بوده، همچنین، به‌ازای افزایش پارامتر k این هم‌پوشانی بیشتر می‌شود. موضوع دیگری که در این خصوص محل تأمل دارد، افزایش نرخ هم‌پوشانی در سیر زمان است. این نکته به معنای از دست دادن منابع رفاهی بیشتر خانوارهایی است که از فقر درآمدی در رنج هستند.

همان‌طور که در بخش پیشین نیز به آن پرداخته شد، بررسی تأثیر مؤلفه‌های فقر بر شاخص فقر چند بعدی قابل محاسبه بوده که این نتایج در جدول ۸، ارائه شده است.

جدول ۸. سهم مؤلفه‌های فقر چند بعدی در شاخص کل

سال	K	امکانات زندگی	بیمه خدمات درمانی	سواد	ساختمان محل زندگی	تغذیه	اشتغال
۱۳۹۱	۲	۰/۳۳	۰/۲۴	۰/۲۰	۰/۱۳	۰/۰۴	۰/۰۶
	۳	۰/۲۸	۰/۲۴	۰/۲۰	۰/۱۵	۰/۰۴	۰/۰۹
	۴	۰/۳۳	۰/۲۳	۰/۲۰	۰/۱۴	۰/۰۷	۰/۱۳
	۵	۰/۱۹	۰/۲۰	۰/۱۹	۰/۱۳	۰/۱۱	۰/۱۷
	۲	۰/۳۲	۰/۲۲	۰/۲۱	۰/۱۳	۰/۰۴	۰/۰۶
۱۳۹۲	۳	۰/۲۷	۰/۲۴	۰/۲۱	۰/۱۴	۰/۰۵	۰/۰۹
	۴	۰/۲۳	۰/۲۳	۰/۲۱	۰/۱۴	۰/۰۶	۰/۱۳
	۵	۰/۱۹	۰/۲۰	۰/۱۹	۰/۱۳	۰/۱۱	۰/۱۸
	۲	۰/۳۳	۰/۲۳	۰/۲۱	۰/۱۳	۰/۰۵	۰/۰۶
	۳	۰/۲۸	۰/۲۴	۰/۲۱	۰/۱۴	۰/۰۶	۰/۰۸
۱۳۹۳	۴	۰/۲۳	۰/۲۳	۰/۲۰	۰/۱۴	۰/۰۷	۰/۱۳
	۵	۰/۲۰	۰/۲۰	۰/۱۹	۰/۱۱	۰/۱۲	۰/۱۸
	۲	۰/۳۲	۰/۲۳	۰/۲۲	۰/۱۲	۰/۰۵	۰/۰۶
	۳	۰/۲۷	۰/۲۴	۰/۲۱	۰/۱۳	۰/۰۶	۰/۰۹
	۴	۰/۲۳	۰/۲۳	۰/۲۱	۰/۱۳	۰/۰۸	۰/۱۳
۱۳۹۴	۵	۰/۲۰	۰/۲۰	۰/۱۹	۰/۱۱	۰/۱۴	۰/۱۶
	۲	۰/۳۲	۰/۲۳	۰/۲۱	۰/۱۲	۰/۰۵	۰/۰۶
	۳	۰/۲۷	۰/۲۴	۰/۲۱	۰/۱۳	۰/۰۵	۰/۰۹
	۴	۰/۲۳	۰/۲۳	۰/۲۱	۰/۱۳	۰/۰۸	۰/۱۳
	۵	۰/۲۰	۰/۲۰	۰/۱۹	۰/۱۱	۰/۱۲	۰/۱۶
۱۳۹۵	۲	۰/۳۲	۰/۲۴	۰/۲۱	۰/۱۱	۰/۰۵	۰/۰۷
	۳	۰/۲۷	۰/۲۴	۰/۲۱	۰/۱۳	۰/۰۵	۰/۰۹
	۴	۰/۲۳	۰/۲۳	۰/۲۱	۰/۱۳	۰/۰۸	۰/۱۲
	۵	۰/۲۰	۰/۲۰	۰/۱۹	۰/۱۳	۰/۱۲	۰/۱۶
	۲	۰/۳۲	۰/۲۴	۰/۲۱	۰/۱۱	۰/۰۵	۰/۰۷
۱۳۹۶	۳	۰/۲۷	۰/۲۵	۰/۲۱	۰/۱۲	۰/۰۶	۰/۰۹
	۴	۰/۲۳	۰/۲۳	۰/۲۱	۰/۱۳	۰/۰۸	۰/۱۳
	۵	۰/۲۰	۰/۲۰	۰/۱۹	۰/۱۲	۰/۱۳	۰/۱۶

مأخذ: یافته‌های این پژوهش.

همان‌طور که مشاهده می‌شود، در این جدول سهم هر یک از مؤلفه‌های رفاهی با توجه به آستانه‌های مفروض در فقر چند بعدی محاسبه و گزارش شده است. نکته قابل توجه در این جدول، تغییر سهم هر یک از مؤلفه‌ها بازای افزایش مقادیر آستانه‌ها در فقر چند بعدی است. بر این اساس، اهمیت مؤلفه‌های امکانات زندگی و سواد با افزایش مقادیر k کاهش و سهم تغذیه، اشتغال افزایش می‌یابد. این نکته نشان‌دهنده تفاوت در ساختار نیازهای گروه‌های مختلف اقشار محروم و آسیب‌پذیر جامعه است.

۵. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

همان‌طور که مطرح شد، فقر موضوعی چند بعدی بوده و لزوماً ناشی از کمبود درآمد نیست. این نگرش که برگرفته از اندیشه‌های سن بوده، فقر را با رویکرد نبود دسترسی به قابلیت‌ها و کارکردهای اجتماعی تحلیل می‌کند. به بیان دیگر، این رویکرد زمینه و گستره‌ای را فراهم می‌کند که مبتنی بر آن فقر چند بعدی بر مبنای دسترسی نداشتن به مؤلفه‌های ضروری زندگی تعریف می‌شود. این نگرش به فقر در متون نظری و بررسی‌های آماری در سطح مجامع بین‌المللی و نیز نهادها و سازمان‌های آماری راه یافته و مورد توجه قرار گرفته است. بر این اساس، شاخص‌های فقر چند بعدی در سطح ملی در بسیاری از کشورهای جهان مبتنی بر مقتضیات اجتماعی و اقتصادی هر کشور تعریف و محاسبه می‌شود؛ همچنین، محاسبه و بررسی این شاخص در مطالعات و مقایسه‌های بین‌المللی با در نظر گرفتن رهیافت‌ها و ملاک‌های یکسان در تبیین مؤلفه‌های فقر نیز قابل مشاهده است. در این پژوهش، ابتدا با طرح موضوع و بیان خلاصه‌ای از مطالعات انجام‌شده در داخل و خارج از کشور، روش آکایر و فوستر در طراحی و محاسبه شاخص فقر چند بعدی ارائه شد. سپس، محاسبات بر اساس روش‌شناسی مطرح‌شده انجام و نتایج بررسی‌ها گزارش شد. پس از آن، شاخص فقر چند بعدی بر اساس شش مؤلفه امکانات زندگی، میزان سواد، ساختمان محل زندگی، تغذیه، اشتغال و بیمه خدمات درمانی ارزیابی و در دو قالب کلی تجزیه و تحلیل شد. در قالب نخست، شاخص فقر چند بعدی با ملاحظه ویژگی‌های اجتماعی، اقتصادی جامعه آماری و بر اساس گروه‌های شهری، جنسیت، سرپرست خانوار، فعالیت شغلی سرپرست خانوار و بعد هر خانوار تجزیه شده، همچنین، ارتباط میان نتایج بررسی فقر چند بعدی و وضعیت درآمدی خانوارها مورد بررسی قرار گرفت. در رویکرد دوم، تجزیه بر مبنای سهم هر یک از مؤلفه‌های پیش‌فرض در شاخص فقر چند بعدی انجام و سهم هر یک از مؤلفه‌ها در شاخص کل محاسبه شد.

به طور کلی، یافته‌های به‌دست آمده را می‌توان به شرح زیر جمع‌بندی کرد:

۱. شاخص فقر چند بعدی در دوره محاسبه ۱۳۹۶-۱۳۹۱ از روندی کاهشی برخوردار است، هر چند که با افزایش پارامتر k این روند مشاهده نمی‌شود.
۲. شاخص فقر چند بعدی در شهرهای کوچک در مقایسه با شهرهای بزرگ و متوسط بالاتر است. این موضوع، نشانه‌ای از درجه محرومیت بیشتر در این مناطق است.
۳. نتایج محاسبات مربوط به جنسیت سرپرست خانوار حاکی از بالاتر بودن میزان فقر در خانوارهایی است که سرپرست آنها زن هستند.
۴. بررسی وضعیت فعالیت شغلی خانوارها نشان می‌دهد که شاغلان فعالیت‌های صنعتی از درجه فقر کمتری برخوردارند. این نکته در سیاست‌های اشتغال‌زایی می‌تواند مورد توجه قرار گیرد.
۵. تعداد نفرات خانوار نیز از جمله متغیرهایی است که در فقر چند بعدی نشانگر درجه محرومیت بیشتر خانوار بوده، بنابراین، ضروری است از خانوارهای پر جمعیت حمایت‌های بیشتری به عمل آید.
۶. بررسی وضعیت درآمدی خانوارها در شاخص فقر چند بعدی حاکی از آن است که نتایج دارای هم‌پوشانی بوده و با افزایش پارامتر K این هم‌پوشانی افزایش می‌یابد. نکته دیگری که در این زمینه عامل نگرانی است، مشاهده روندی افزایشی در گروه خانوارهایی است که از نظر منابع درآمدی فقیر و محروم تلقی می‌شوند. این موضوع به معنای افزایش محدودیت‌ها و نبود دسترسی به منابع رفاهی خانوارهایی است که از منظر درآمدی نیز محروم و فقیر محسوب می‌شوند.
۷. بررسی سهم هر یک از مؤلفه‌های رفاهی در شاخص فقر چند بعدی به‌ازای پارامترهای مختلف نشان‌دهنده تغییرات آن به‌ازای تغییر در پارامتر K است. این موضوع تأکیدی بر تفاوت نیازهای اساسی گروه‌های مختلف فقیر در جامعه است.
بر این اساس پیشنهادهای زیر به‌منظور سیاست‌گذاری ارائه می‌شود:

۱. در طراحی و اجرای سیاست‌های حمایتی دولت لازم است به مناطق و شهرستان‌های کوچک، خانوارهای با سرپرست زن و خانوارهای پرجمعیت توجه بیشتری شود.
۲. از آنجا که شاغلان بخش کشاورزی بیشتر در معرض فقر هستند، لازم است توجه بیشتری به گسترش امکانات و مؤلفه‌های رفاهی برای شاغلان این بخش در نظر گرفته شود. همچنین، از منظر آسیب‌پذیری ناشی از فقر، در طراحی سیاست‌ها و بسته‌های اشتغال‌زایی توجه به فعالیت‌ها و مشاغل صنعتی زمینه‌های شغلی مناسب‌تری را فراهم می‌کند.
۳. توجه به میزان درجه محرومیت اقشار محروم و آسیب‌پذیر جامعه نکته با اهمیتی در طراحی سیاست‌های مؤثر فقر زدایی محسوب می‌شود. این موضوع، ریشه در ساختار متفاوت نیازهای ضروری گروه‌های فقیر و آسیب‌پذیر جامعه دارد که توصیه می‌شود به آن توجه کافی شود. بر این اساس، پیشنهاد می‌شود بانک اطلاعاتی جامع و به‌هنگامی از اقشار محروم و آسیب‌پذیر تشکیل شده و بر اساس آن نیازهای واقعی گروه‌های فقیر جامعه، شناسایی و تأمین شود.
۴. در بررسی و مطالعه درباره موضوع فقر تکیه صرف به شاخص‌های فقر درآمدی تصویری جامع و کامل از وضعیت اقشار محروم و فقیر در جامعه را ارائه نمی‌کند، بنابراین، ضروری است که مطالعات و پژوهش‌های گسترده‌تری درباره شرایط این گروه از اقشار جامعه به‌عمل آید. در این خصوص، ملاحظه و محاسبه شاخص‌های فقر چند بعدی (در کنار بررسی فقر درآمدی) می‌تواند تصویری گویاتر از فقر و محرومیت موجود در جامعه ارائه نماید. بر این اساس، پیشنهاد می‌شود محاسبه و بررسی شاخص فقر چند بعدی به‌ویژه طراحی و پایش آن در سطح ملی در دستور کار قرار گیرد.

منابع

- بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران. (۱۳۹۵). گزارش بودجه خانوار.
- خلج، سکینه و یوسفی، علی. (۱۳۹۳). پهنه‌بندی توزیع و شدت فقر چند بعدی در مناطق شهری و روستایی ایران. برنامه‌ریزی و آمایش فضا. دوره هجدهم. شماره ۴. زمستان ۱۳۹۳.
- راغفر، حسین؛ محمدی فرد، زهرا و سنگری مهدب، کبری. (۱۳۹۲). اندازه‌گیری فقر چند بعدی در شهر تهران. فصلنامه پژوهش‌های اقتصادی (رشد و توسعه پایدار) سال سیزدهم. شماره دوم. تابستان ۱۳۹۲. صص ۱۶-۱.
- راغفر، حسین و اسفندیارپور، مهدیه. (۱۳۹۴). اندازه‌گیری فقر چند بعدی در ایران طی سال‌های ۱۳۹۲-۱۳۸۸ (با استفاده از روش آلفایر- فوستر). فصلنامه علمی - پژوهشی راهبرد اقتصادی. سال چهارم. شماره سیزدهم.
- سازمان توسعه انسانی. (۲۰۱۳). جمهوری اسلامی ایران: ارزش‌های توسعه انسانی و تغییرات رتبه‌بندی در گزارش توسعه انسانی سال ۲۰۱۳.
- فطرس، محمدحسن و قدسی، سوده. (۱۳۹۳). روش آلفایر و فوستر برای اندازه‌گیری فقر چند بعدی. مجله اقتصادی. شماره ۱۱ و ۱۲. بهمن و اسفند ۱۳۹۳. صص ۹۲-۷۷.
- فطرس، محمدحسن و قدسی، سوده. (۱۳۹۵). مقایسه عملکرد برنامه‌های توسعه ایران با شاخص فقر چند بعدی محاسبه شده به روش آلفایر و فوستر. فصلنامه علمی پژوهشی پژوهش‌های رشد و توسعه اقتصادی. سال هفتم. شماره بست و هفتم. تابستان ۱۳۹۶. صص ۶۴-۴۵.
- سالم، علی اصغر؛ طاهرپور، جواد؛ صمدیان، فرزانه و ربیعی، سارا. (۱۳۹۶). اندازه‌گیری فقر چند بعدی در ایران و نگاهی به تجارب جهانی کاهش فقر. مرکز پژوهش‌های مجلس. شماره مسلسل ۱۵۶۰۴.
- موسوی، میرحسین؛ راغفر، حسین؛ بابا پور، میترا و یزدان پناه، محدثه. (۱۳۹۵). اندازه‌گیری فقر چند بعدی کودک: رویکرد محرومیت چندگانه همپوشان. مجلس و راهبرد. سال ۲۴. شماره ۹۲.
- یوسفی، علی؛ اسدی خوب، حسن و افشاری، محسن. (۱۳۹۲). ارزیابی فقر چند بعدی در عشایر کوچنده ایران. اقتصاد کشاورزی. جلد ۷ شماره ۲.
- یوسفی، علی؛ شکیبا، مهدیان و خلج، سکینه. (۱۳۹۴). شناسایی عوامل تعیین‌کننده فقر چند بعدی در مناطق روستایی ایران. پژوهش‌های روستایی. دوره ۶. شماره ۴. زمستان ۱۳۹۴. صص ۷۲۱-۲۹۹.

- Alkire, S. Foster, J. (2008). Counting and Multidimensional Poverty Measurement. OPHI.
- Calrk, S. Hemming, R. Ulph, D. (1981). On Indicates for the Measurement of poverty. Economic journal. No 91.
- Bourguignon, F. Chakravarty, S. (2003). The Measurement of Multidimensional Poverty. Journal of Economic Inequality. 1: pp. 25-49.
- Foster, J. Greer, J. Thorbeke, E. (1984). A Class of Decompose Poverty Measures. Econometric a. No 52. pp. 761-766.
- Kakwani, M. (2003). Issues in Setting Absolute Poverty Line. Asian Development Bank, Mo 3.
- Perez, J. Castelan, c. Trujillo, J. Valderrama, D. (2015). Unpacking MPI A Decomposition Approach of changes in multidimensional Poverty Headcounts. Word Bank Groups. 7514.
- Permanyer, I. Hussain, A. (2018). Multidimensional Poverty Indices and First Order Dominance Techniques: An Empirical Comparison of Different Approaches. Social Indicator Research.
- Rowntree, B. S. (1901). Poverty: A Study of Town Life. London: Macmillan.
- Santos, M, E. Villatoro, P. A .(2018). Multidimensional Poverty Index for Latin. America. The Review of Income and Wealth. 64. No1.
- Sen, Amartya. (2000). Development as Freedom, New York: Anchor Books
- Tshering, K. (2012). BHUTAN Multidimensional Poverty Index. National Statistical Bureau. 2014.
- Wang, X, Feng, H, Xia, Q. Alkere, S, (2016). On the Relationship between Income Poverty and Multidimensional Poverty in China. OPHI, MO 101.
- Watts. (1968). An Economic Definition of Poverty in Understanding.
- www.ophi.org.uk
- XU, Kuan. Osberg. Lars. (2000). Index Decomposition and Bootstrap Inference. The journal of Human Resources. Vol 35. No, 1.